

OSNOVI KRIVIČNOG KAŽNJAVANJA U NOR

Krivično djelo pretstavlja u svom najširem smislu društveno opasnu delatnost kojoj se organizovana zajednica odupire kaznom. Kazna je prema tome reakcija koju u formi prinude vrše zajednice protiv narušilaca društvene discipline.

Podvrgavajući analizi razvitak društvenih poredaka, Lenjin zaključuje da je interes vladajuće klase rukovodeći i odlučujući princip na kome se zasniva reakcija protiv narušilaca društvene discipline. Kaznu nikada ne propisuje društvo kao takvo, nju propisuje državna vlast, tj. ona grupa klasnog poretka koja drži u svojim rukama sve odlučujuće pozicije. Ukoliko ova grupa odražava i interese društva kao cjeline, utoliko je i kazna »društvenija«. Prema tome, kazna je društvena kategorija. Podvrgnuta zakonima razvitka ljudskog društva kazna će sljediti put kojim se kreće organizacija vlasti i karakter sve novih i novih društvenih odnosa. Njen raspon je raspon društvenih promjena. S obzirom na to da se u revoluciji radi o osvajanju i učvršćenju vlasti (»diktatura proletarijata je zakonom neograničena i na nasilje oslonjena vladavina proletarijata nad buržoazijom, vladavina koja uživa podršku radnika i eksploatisanih masa« — Lenjin, »Država i revolucija«), očito je da će i kazna primiti svoj revolucionarni oblik i oštrinu zakonom neograničene i na nasilje oslonjene vlasti revolucionarnih narodnih masa.

Po svojim karakteristikama Narodnooslobodilačka borba naroda Jugoslavije pretstavlja socijalističku revoluciju (Program KPJ). Već po tome što Narodnooslobodilačka borba naroda Jugoslavije pretstavlja revoluciju, a kako je revolucija nasilno rušenje zastarjele političke i društvene nadgradnje protivvrječne novim produkcionim odnosima, jasno je da je u Narodnooslobodilačkoj borbi zakonitost nosila u sebi sve elemente sile. Konzervativnom nasilju suprotstavlja se revolucionarno nasilje. »Fašistički okupator i buržoaske sluge okupatora navijestile su bespoštednu borbu komunistima, a komunisti Jugoslavije odgovaraju bespoštednom borbom fašističkim vođama i njihovim vjernim slugama, fašističkoj oligarhiji i njihovim satrapima« (Proglas CK KPJ 1941 godine).

Nošena revolucionarnom, bespoštednom Narodnooslobodilačkom borbom, sa svojim prinudnim i neposrednim elementima sile, kazna postaje jedno od sredstava zaštite Narodnooslobodilačke borbe i njenih interesa, nasilje u rukama naroda i iz naroda proistekle narodne vlasti. Staro buržoasko pravo, norme i ostali pravni propisi stare Jugoslavije prestali su da važe samim rušenjem stare buržoaske vlasti. Ostalo je

»jedno običajno, narodno, ratno i ustaničko pravo, koje je čitavo bilo izraženo jednim velikim principom, koji nije bio obuhvaćen i fiksiran paragrafima, ali koji je bio živ i stvaran u svakom aktu narodnih vlasti, principom da je zakonito samo ono što pomaže interese Narodnooslobodilačke borbe, a da je nezakonito sve ono što je tome interesu protivno i što je za njega štetno. Sam taj veliki princip, koji je bio iznikao iz samih zakona Narodnooslobodilačke borbe, koji je bio prirodni sastavni dio svijesti požrtvovanih narodnih boraca, bio je dovoljan za besprekorno funkcionisanje svih naših organa vlasti kroz najteže godine Oslobođilačkog rata« (M. Pijade »O normalizovanju našeg pravosuđa«). Zbog toga se odmah sa počecima Oslobođilačke borbe pojavljuje i krivično pravo nove sadržine, sa novim zadacima i zaštitnim objektima, u prvo vrijeme, istina, bez konkretne uobičajene zakonodavne tehnike i forme, ali zato sa dubokim korjenima u samoj Narodnoj revoluciji, u obliku presuda vojnih komandi, odreda i organa vlasti, direktiva i uputstava, usmjerenih na suzbijanje neprijateljske delatnosti i kriminaliteta uopće (protiv pljačke, razbojništva, špekulacije, aktivnosti »pete kolone« itd.). Široka primjena javnog suđenja i afiširanje sudskih odluka na javnim mjestima oslobođene teritorije još više je doprinosilo razvijanju i učvršćenju revolucionarnog pravosuđa. Ono je predstavljalo jedno od moćnih političkih i vaspitnih sredstava Narodnooslobodilačkog rata. Uvođenje narodnih masa u akt suđenja jedan je od značajnih faktora izgradnje i suvereniteta narodne vlasti. Presude narodnih sudova (vojnih i građanskih) bile su odobravane i usvajane i od boraca i od stanovništva kao njihove vlastite. Suđenje »u ime naroda« nije bila prazna riječ, već istinski izraz narodne volje i revolucionarnog, narodnog shvatanja.

Međutim, suština revolucionarne akcije protiv društvenog zla ne sastoji se samo u nasilju. Nasilje nije jedini i glavni elemenat suzbijanja zla. I upravo zbog toga što nasilje nije jedino i glavno, pošto sila, kao revolucionarni izraz i sadržaj revolucionarne zakonitosti, ujedno nosi sa sobom i jednu permanentnu opasnost izopačenja i neobuzdanosti, to nova narodna vlast, jedno u svrhu uništavanja otpora koji pruža svrgnuta eksploatatorska klasa, a drugo u svrhu organizovanja i izgradnje pozadine i učvršćenja osnovnih principa na kojima se izgrađuje vlast proletarijata, kanališe nasilje protiv oružanog neprijatelja i vaspitavanje vlastitih masa, pretvarajući volju revolucionarne klase u zakon.

Istorija revolucionarnih pokreta ne daje univerzalan i za sve prilike važeći obrazac revolucionarnog nasilja. Ona pruža obilje različitih formi zavisnih od specifičnih uslova pod kojima je svaka revolucija sprovedena. U sadržajima dekreta, naredbi i drugih revolucionarnih propisa ogledaju se te raznovrsnosti. Međutim, zajedničko je svim revolucijama to što svaka od njih, tamo gdje je usljed prekida pravnog kontinuiteta sa dotadašnjom svrgnutom državnom vlašću nastao vakuum, formirajući svoju vlast uspostavlja i svoju zakonitost donošenja svojih revolucionarnih propisa.

Tako i u prvim dokumentima iz naše Narodnooslobodilačke borbe nailazimo na direktive i uputstva komandama partizanskih odreda i orga-

nima narodne vlasti u kojima se, uz osnovne principe na kojima treba izgrađivati narodnu vlast, izlažu i zadaci u borbi protiv svih kontrarevolucionarnih pojava, pljačke, razbojništva, špekulacije i svega onog što bi remetilo nezadrživi hod revolucije. Početkom 1942 godine, poslije formiranja Prve proleterske narodnooslobodilačke udarne brigade, Vrhovni štab svojom naredbom (Bilten br. 12-13 za decembar 1941 i januar 1942 godine) reguliše formiranje vojnih sudova u svim narodnooslobodilačkim odredima i proleterskim brigadama, i određuje opseg njihove stvarne nadležnosti (licima okrivljenim za djelo špijunaže, za djelo izdaje narodne borbe, za dezerterstvo, za pljačku i ubistva i za ometanje vojnih jedinica pri izvršavanju njihovih zadataka — imali bi suditi ovi sudovi). Kasnije, februara 1942 godine, u tzv. »fočanskim dokumentima« (»Zadaci i ustrojstvo narodnooslobodilačkih odreda« i »Objašnjenja i uputstva za rad narodnooslobodilačkog odbora u oslobođenim krajevima«) izvršeno je razgraničenje nadležnosti u krivičnim stvarima između vojnih i građanskih sudova, a i, što je najglavnije, određenije formulisan pojam narodnog neprijatelja (»a) sve aktivne ustaše ili njihovi organizatori i pomagači; b) svi oni koji su služili okupatoru u ma kom vidu — kao špijuni, dostavljači, kuriri, agitatori, koji su naterivali narod da okupatoru preda oružje, svi oni koji su izdali narodnu borbu ili bili u dosluhu sa okupatorom, svi oni koji se odmetnu od narodne vlasti i rade protiv nje. Isto tako smatraju se narodnim neprijateljima i oni koji razaraju Narodnooslobodilačku vojsku ili dezertiraju iz nje. Narodni neprijatelji jesu i oni koji na teritoriji gde je vlast u rukama naroda vrše ubistva i pljačku. Kod toga treba voditi računa da se ne mogu smatrati narodnim neprijateljima oni seljaci i građani koji su bili zavedeni bilo od okupatora ili od ustaša, bilo od izdajničkih četničkih oficira i koji se pridruže Narodnooslobodilačkoj vojsci. Ali ako su naoružani pa se vojsci ne pridruže nego se odmetnu i na poziv partizanskih i dobrovoljačkih komandi neće da se razoružaju nego produže sa nasiljima, imaju se proglasiti narodnim neprijateljima, i sa njima po ratnom zakonu postupiti«.).

Ustavna teorija čini deobu akata na akte nižeg i višeg ranga. U periodu Narodnooslobodilačkog rata i organizovanja narodne vlasti direktive, uputstva i naredbe pretstavljaju prve pisane zakonske akte najvišeg ranga. Ovim aktima postavljeni su osnovi našeg novog revolucionarnog zakonodavstva, jer su nova armija i nova narodna vlast, a i druge tekovine revolucije, zahtevali i nove pravne norme. Ono što je značajno pri ovome jeste to, da se u svim ovim prvim pisanim zakonskim aktima ne određuju, u pravnoj nauci i pravnoj tehnici ustaljeni, pojmovi i elementi krivičnog dela i kaznene sankcije. Svi oni uglavnom rješavaju pitanje stvarne nadležnosti vojnih, a nešto kasnije i građanskih sudova, a za krivična djela daju samo opšte pojmove, ustvari njihove nazive (djelo špijunaže, izdaje narodne borbe, dezerterstva, pljačke i ubistva, ometanja jedinica pri izvršavanju zadataka itd).

Upravo zato što se svrha kazne u revoluciji ima ostvarivati brzo, odlučno i neposredno, moguće je da u fazama naglih revolucionarnih promjena svako normiranje granica kažnjavanja — utvrđivanje mjere i vrste — ide na uštrb ostvarivanja svrhe kažnjavanja i da koči revolucio-

narnu djelatnost sudova, te je jedini izlaz u tome da se sudu, koji se pri svome radu rukovodi revolucionarnom pravnom sviješću, konkretnim prilikama, potrebama i interesima revolucije, dadu široka ovlaštenja u zaštiti tekovina revolucije. To je i sprovedeno u prvim dokumentima vojnih vlasti naše Revolucije («... stvoriti takav recept ili takvo opšte pravilo, koje bi bilo podesno za sve slučajeve, jeste glupost. Treba imati sopstvenu glavu na ramenima da bi se u svakom slučaju umjelo snaći» — Lenjin). Revolucija zahteva širinu, elastičnost i mogućnost ničim nespunitih manevarisanja.

Mi ne gubimo iz vida da je pravna teorija, razvijajući se pod normalnim uslovima jednog ustaljenog društvenog poretka, kao jedan od osnovnih faktora kod odmjeravanja kazne, formirala pojam društveno opasnog djela, ali sa svoga stanovišta i u cilju zaštite interesa klase iz čijih su redova regrutovani pravni teoretičari. Međutim, i ovaj pojam ima svoj vijek trajanja i predstavlja jednu promjenljivu kategoriju. Pitanje da li će se neko krivično djelo sa tačno određenim elementima bića i uolikoj mjeri smatrati društveno opasnim, zavisiće od vremena u kojem se ono učini i vladajućih društvenih odnosa u tom vremenu. Čak ni u istom društvenom poretku, pod određenim (vremenskim i ostalim društvenim) prilikama, jedno po svojim vanjskim obilježjima identično krivično djelo ne može imati jednaku društvenu opasnost. Ono može, pod određenim okolnostima, biti više ili manje društveno opasno, zavisno od toga koliko se osjeća (napr. u političkom kriminalu) stabilnom i sigurnom državna vlast. A ako ovo vrijedi za već ustaljene poretke u kojima je režim vlasti izgradio i svoj sistem vlasti i zaštite, to pogotovu vrijedi za revoluciju koja tek radi na izgrađivanju vlasti i njenoj zaštiti, i to pod vanredno teškim uslovima — u toku oružane borbe. Pošto su i vlast i njena zaštita povezani sa revolucijom u kojoj se ne mogu postići istovremeno jednakost djela i okolnosti mjesta i vremena, — jer za revoluciju opasna djela izrastaju neprekidno u novim i promjenljivim oblicima, — to je jasno da se, naročito u prvim danima revolucije, ne može pristupiti razradi elemenata bića krivičnih djela i razradi vrsta kazni. Zbog toga nastaje nužda da se odstupi od ustaljenih teoriskih shvatanja po kojima se običajnom pravu i sudskoj praksi negiraju svojstva izvora prava. Naprotiv, u revoluciji diskontinuitet, nastao rušenjem stare vlasti i njenih zakona, može da reši samo »jedno običajno, narodno, ratno i ustaničko pravo« i u svim fazama revolucije jedan jedini princip kojemu se podređuju svi ostali, a to je: zaštita interesa revolucije, njenog uspjeha i poretka. Zakonitost revolucije i ogleda se upravo u utjecaju svih njenih snaga na instrumente borbe koji vode pobjedi.

U Narodnooslobodilačkoj borbi su se zbog toga na svoj specifičan način, u samom revolucionarnom procesu, formirali pojedini oblici društveno opasnih krivičnih djela, pri čemu su i sledeći faktori imali odlučujući značaj: 1) političke prilike uopće i posebno za pojedina područja, 2) povezanost narodne vojske i narodnih masa i potreba što tješnjeg međusobnog povjerenja, 3) nužnost održanja discipline Narodnooslobodilačke vojske (vojnički delikti), 4) očuvanje bratstva i jedinstva narodnih masa na čemu su Partija i vojno rukovodstvo kovali najmoćnije oružje nove

Jugoslavije i 5) običan kriminal. Međutim, ocjena konkretne društvene opasnosti, vrste i mjere kazni ovisili su i od konkretnih prilika, koje su opravdavale primjenu ove ili one vrste kazne, a to su: žestina sukoba ratujućih strana, odnos revolucionarnih i kontrarevolucionarnih snaga, uslovi pod kojima se suđenje odvija (neposrednost ratnih operacija, položaj u kome se nalazi jedinica, veličina oslobođene teritorije i uslovi za izdržavanje vremenskih kazni).

Analiza naše sudske narodnooslobodilačke prakse, koja je u rješavanju konkretnih slučajeva primjenjivala isključivo principe Narodne revolucije i služila njenim interesima, pretstavlja zbog toga jedan od dragocjenih pokazatelja grafikona hoda i uspona same Narodne revolucije. Ta praksa ukazuje na to kako se i kada kretala oštrina sukoba i Narodnooslobodilačka borba prerastala u svoju daljnju fazu, kada i u kojem periodu je pravno formulisana zakonska represija smjenjivala neposrednu, zatim otkriva koliki je bio i od čega je zavisio stepen društvene opasnosti pojedinih krivičnih radnji u datim etapama revolucije, nadalje jačinu kontrarevolucionarnog otpora, snagu udara revolucionarne kazne i malaksavanje kontrarevolucije, konačno, pokazuje put na kome je smrtna kazna početna tačka krivulje, a na koju se docnije nadovezuju vremenske i druge glavne i sporedne kazne.

II

Ne može se razmatrati krivično djelo, a ni odmeravanje kazne, samo sa gledišta objektivne društvene opasnosti, izolovano od ličnosti učinioca, i smatrati da je u revoluciji težište kažnjavanja isključivo na prinudi. Nasilje ni u revoluciji nije jedina i isključiva sadržina kazne.

U prvom revolucionarnom periodu, istina, preovlađuje prinudna strana, ali se ne zanemaruje ni vaspitni karakter kazne kako u odnosu na samog učinioca tako i na ostale. Uskladiti dva osnovna principa svrhe kažnjavanja i naći odgovarajuću ravnotežu u revoluciji nije stvar forme već dubokog ljudskog osjećaja i pravilne svestrane političke ocjene težnji i zadataka revolucije. Jedan od dokumenata, koji govore o tome da je rukovodstvo naše Revolucije u danima kada je otpor narodnih neprijatelja bio vanredno jak vodilo računa i o tome da se uz prinudu organizuje i sistem zaštite ličnosti, jeste »Objašnjenje i uputstvo za rad narodnooslobodilačkih odbora u oslobođenim krajevima iz 1942 godine« (tamo se kaže: »narodnim neprijateljima ne mogu se smatrati oni seljaci koji su bili zavedeni bilo od okupatora, bilo od ustaša, bilo od izdajničkih oficira, kao i oni koji se pridruže Narodnooslobodilačkoj vojsci«). Ovaj dokumenat svjedoči o tome da se ni u etapi koju karakteriše naglašena prinuda kazne nije izgubio iz vida učinilac krivičnog djela. Zahvaljujući tome bilo je omogućeno revolucionarnim sudovima da, prema datim uslovima, razrade čitavu skalu kazni, pa čak i takvih koje pod normalnim uslovima i po svom karakteru ne pretstavljaju kaznu u krivično-pravnom smislu (smenjivanje sa položaja), ili koje spadaju u red disciplinskih kazni (ukor). Može se tvrditi da su ovakve kazne odgovarale svojoj svrsi i da su postizale svoj cilj.

Uslovna smrtna kazna je jedna od onih kazni koje je primjenjivala revolucionarna narodnooslobodilačka sudska praksa, a kakvu dotada nije poznavala kazneno-pravna teorija. U revoluciji smrtna kazna pretstavlja najefikasnije oružje protiv svakog onog koji dovodi u pitanje uspjeh revolucije, koji se suprotstavlja njenom kretanju i koči njen razvitak. Fizičko uništenje neprijatelja i štetočina spada u zakone revolucije. Pravno-filozofski razlozi nisu dovoljno jaki da se suprotstave potrebama revolucije u vrijeme njenog izvođenja. Međutim, uprkos svega toga, uslovna smrtna kazna, kao pravni kuriozum, primjenjivana je u toku naše Narodnooslobodilačke borbe u svim slučajevima kada se moglo očekivati da će i samo izricanje kazne bez njenog izvršenja biti dovoljno za ostvarenje svrhe kažnjavanja. Ma koliko ovakva vrsta kazne, s gledišta klasične pravne teorije, izgledala neobična i nemoguća, ona je imala svoje političko, opštedruštveno i pravno opravdanje.

U Narodnooslobodilačkom ratu primjenu uslovne osude i za najtežu vrstu kazne opravdava niz faktora koji se oslanjaju na promjene nastale u dotadanjim pravnim odnosima i na karakter revolucije. Od starog buržoaskog jugoslovenskog prava zadržani su samo oni principi koji se nisu kosili sa osnovama naše Revolucije. Stari poredak je, istina, razbijen, ali su se, u nedostatku vlastitih formalnih propisa, za nove odnose koristile prihvatljive i upotrebljive ustanove starog krivičnog prava. S obzirom na to da revolucija ima svoju vlastitu zakonitost, sudskoj praksi kao jedino sigurno rukovodstvo bila su opća načela prava i zakonitost revolucije. Na ovim osnovama razmatrala se i kazna u jedinstvu objektivnih i subjektivnih elemenata djela i učinioca, tako da je, nakon najbrižljivije ocjene i svestranog ispitivanja svih uslova u onom slučaju gdje su subjektivni elementi preovladavali objektivne, ne samo moglo nego i trebalo poći putem uslovljavanja i najteže osude. Čovjek u revoluciji nije izgubio svoju vrijednost, naprotiv, on je bio subjekt za čije se interese i vodila borba.

Uporedo sa trajnom i privremenom izolacijom učinioca krivičnog djela iz društva formirala se već u prvim danima Revolucije još jedna vrsta kazne, koja po svojoj pravnoj prirodi i po svom efektu ima ne manji značaj od kazne trajne izolacije učinioca djela. Kazna trajne izolacije koja je usmjerena na njegovo ekonomsko (potpuno i djelimično) uništenje bila je konfiskacija imovine. Na osnovu konfiskacije zajednica bez naknade stiče svojinu nad imovinom osuđenog lica. Putem konfiskacije imovine narodnooslobodilačka vlast još za vreme same revolucije vrši likvidaciju neprijateljske imovine, tj. baze na kojoj je izrastala snaga ranije buržoaske vlasti. Ali kazna konfiskacije nije samo uništavala ekonomsku bazu neprijateljskih elemenata, ona je istovremeno bila i osnov stvaranja nove društvene imovine. Konfiskovanom imovinom podmirivale su se potrebe Narodnooslobodilačke vojske, a suvišak je unošen u narodni fond i time se stvarala baza socijalističke državne imovine (Naredba o izborima narodnooslobodilačkih odbora, Glava IV — 1942 godina).

Kod izricanja konfiskacije došao je do izražaja čitav niz krivično-pravnih principa koji su pretstavljali osnovu daljeg razvitka novog krivičnog prava. Od naročitog je značaja okolnost što se u slučajevima kada

je konfiskacija pratila odluku o proglašenju nekog lica za narodnog neprijatelja određivao i odgovarajući postupak iz kojeg proizlazi ne samo osiguranje zakonitosti nego i briga narodne vlasti da se i u vreme najžešćih borbi zaštićuju lična i imovinska prava građana. U »Objašnjenjima«, koja su ovom prilikom uslijedila, naročito se ukazuje na to: a) da je općinski narodnooslobodilački odbor dužan da tačno ispita svaki slučaj i da podnese izvještaj i prijedlog najbližoj komandi, u kome da navede dokaze na osnovu kojih se utvrđuje da je neko lice narodni neprijatelj, b) da se ne može konfiskovati imovina one porodice koja je odbjegli samo iz straha da ne bude ubijena, a niko od njenih članova nije ustaša, špijun, izdajnik i slično, c) da su općinski narodnooslobodilački odbori dužni da prilikom konfiskacije imovine narodnih neprijatelja ostave ženama i djeci, koji ostanu na domu, toliki dio imanja da mogu živjeti. Iz ovih »Objašnjenja« je vidljivo pridržavanje principa individualne odgovornosti, principa svestranog utvrđivanja dokaza i njihove ocjene, a sem toga i principa obezbjeđenja egzistencijalnog minimuma, koji će u našem poslijeratnom pravu dobiti najširu primjenu.

III

U Narodnooslobodilačkom ratu zakonodavna i sudska vlast razvijale su se postepeno i uporedo sa razvitkom narodne vlasti. Sa toga aspekta treba razmatrati i vojne sudove. Počev od prvog dana Revolucije i formiranja vojnih jedinica pa do odluka Drugog zasjedanja AVNOJ-a trajao je jedan dugi period u kome su vojni sudovi utvrđivali sudsku praksu i stvarali uslove za daljnju razradu pravnih principa i revolucionarnih zakona. Krajem 1943 g. postojala je već solidna organizacija vojnih sudova kako u operativnim jedinicama, tako i u teritorijalnim organima. Oslobođen je znatan dio nacionalne teritorije, stvoreni su uslovi za izdržavanje vremenskih kazni i kroz sudske odluke izgrađena široka skala krivičnih djela i njima odgovarajući sistem kazni. Osim toga, sve širi uspjesi Narodnooslobodilačke borbe i sve veće oslobađanje nacionalne teritorije iz ruku neprijatelja odražavali su se i na sadržaj revolucionarne zakonitosti i ulazilo se u dalju fazu čija se suština sastojala upravo u potrebi da se primjena određenih represalija uokviri u određene zakonske propise, da se propiše izvjesna proceduralna forma, a istovremeno ograniči i neposredna represija. Jačanje pozicija narodne vlasti, širenje oslobođene teritorije i stečeno iskustvo bili su odlučujući faktori koji su omogućavali da se izgradi zakonodavstvo koje će sudovima i sa formalno-pravne strane dati osnov za njihov svakidašnji rad. Ovaj zadatak izvršila je »Uredba o vojnim sudovima« koju je maja 1944 godine donio Vrhovni štab NOV i POJ.

»Uredba o vojnim sudovima« sadržala je u prvom redu organizacione propise, propise o sudskom postupku, zatim značajne propise iz materijalnog prava (krivična djela protiv Narodnooslobodilačke borbe, krivična djela vojnih lica i ratnih zarobljenika), kao i jedan određeniji sistem kaznenih sankcija (strogi ukor, imovinsku kaznu — novčanu, u naturi, u djelu — izgon iz prebivališta, uklanjanje s položaja, prisilni rad

u trajanju od jednog mjeseca do 2 godine, pa i više, zatim smrtnu kaznu, a od sporednih kazni gubitak vojničke časti na određeno vrijeme i konfiskaciju imovine), sužavajući na taj način izbor kazni i svodeći ih na određeni sistem vrsta i mjera.

Međutim, kod analize uslova i razvitka Revolucije koji su prethodili »Uredbi o vojnim sudovima« ne treba gubiti iz vida da je »Uredba« ustvari sistematizovala i razradila ono što je do toga vremena revolucionarna sudska praksa već izgradila. S obzirom na to ni »Uredba« ne daje jedan gotov sistem krivičnih djela sa svim elementima bića krivičnog djela i sa određenom sankcijom po vrsti i visini za svako konkretno krivično djelo. »Uredba« daje samo jedan šematičan pregled vrsta krivičnih djela po svojim opštim pojmovima, i sistem kazni, ali i ovom prilikom kod vremenske kazne maksimalnu granicu neodređenu (»pa i više«), čime se očito ostavlja sudu da još uvijek u okviru općih principa o krivičnom djelu i sankciji utvrđuje i krivično djelo i sankciju (opis djela i kaznu) prema konkretnom slučaju, shodno dispozicijama datim u »Uredbi«, s obzirom na još uvijek jaku promjenljivost i intenzitet društvene opasnosti djela i učinioca. Ukazujući na nasilje kao neophodnu metodu revolucije, naročito u periodu oružanih borbi, Lenjin je smatrao »smiješnom utopijom kada bismo uobrazili da se sličan zadatak kao što je vaspitanje u duhu nove socijalističke discipline može ostvariti drugog dana poslije pada vlasti buržoazije, bez prinude«. Iako je već bilo izvjesno da je buržoazija izgubila vlast, ona je još uvijek, oslonjena na snage okupatora u svojoj krajnjoj nadi, davala otpor i produžavala vremenski trajanje revolucije. Zbog toga se, iako je dolazilo do sve većeg jačanja pozicija narodne vlasti u svakoj fazi revolucije i uspona njene zakonitosti, sve više sužavalo područje neposredne represije, ali se ipak ona javljala kao najsigurniji pratilac nove vlasti. Stoga je u doba donošenja »Uredbe o vojnim sudovima« i već postignutih oblika krivičnih djela i propisanih vrsta kazne trebalo omogućiti sudu da još uvijek po svom nahođenju i ocjeni konkretnih prilika, kao i u ranijim fazama Revolucije, vrši izbor vrste i mjere kazne. Iako je dala određeni sistem krivičnih djela i kazni, »Uredba« nije mogla početi putem konkretizacije i specifikacije krivičnih djela prema elementima njihovog bića, a isto tako ni određivati konkretnu kaznu za svako pojedino djelo, pa ni za grupe djela. Iako je u ovom stadijumu već bila stabilnija, ona se još uvijek prilagođavala konkretnim uslovima i odlikovala dovoljnom gipkošću.

Zahvaljujući svojoj koncepciji »Uredba o vojnim sudovima« imala je ogroman značaj za zaštitu naroda i Revolucije tokom čitavog Narodno-oslobodilačkog rata, a po njegovom okončanju (do 1947 godine) bila je i zakonski osnov za suđenje ratnim zločincima i narodnim neprijateljima, kao i za učvršćenje narodne vlasti. U ovoj fazi diktature nije završetak klasne borbe nego njeno nastavljanje u novim formama (Lenjin — »Država i revolucija«). Od toga momenta otpočinje dug proces izgradnje novog društva i novih društvenih odnosa (eksproprijacija eksproprijatora i socijalistički preobražaj). Suvišno je isticati koliko će i kazna kao sredstvo narodne vlasti doprinositi potiskivanju pojava protivnih socijalizmu.

U novoj fazi klasne borbe i u razvijanju novih socijalističkih odnosa kazna će moći da odigra svoju ulogu samo onda ako propisuje mjeru i ako ima oblik koji odgovara karakteru i formi krivičnog djela. S tih razloga manevrisanje kaznom treba još uvijek izvoditi tako da se u pravo vrijeme i na odgovarajući način suprotstavlja nastaloj društvenoj opasnosti. Tamo gdje je došlo do koncentracije otpora biće nužno da se suprotstavlja koncentracijom kazne, koja će biti isto tako oštra i žestoka kao što je oštar i žestok otpor, s tim da se odmah, čim je otpor likvidiran žestina kazne ublaži i ponovo koncentriše na mjestu nove koncentracije otpora. U tome principu treba tražiti i odgovor na pitanje zašto kazna ponekad gubi na svojoj oštirini, te se jedno te isto krivično djelo, isto po svojim vanjskim elementima, ali nejednako po svojoj unutrašnjoj sadržini i objektivnoj društvenoj opasnosti, prosuđuje i sudi različito i naoko nesrazmernom kaznom. Revolucija mijenja odnose snaga i daje svakom konkretnom slučaju onu boju kojom se u određenom mjestu i vremenu odražava društvena opasnost krivičnog djela.

Upravo zato što je znala da u pravo vrijeme utvrdi odgovarajuću kaznu, naša sudska praksa dala je kazni njen pravni revolucionarni karakter. U tom pravcu kazna je bila moćno i efikasno oružje kojim se ostvarivao duh novog socijalističkog prava i nove socijalističke pravne svijesti, vršilo vaspitanje proletera i građana u duhu poštovanja nove socijalističke vlasti i njenih zakona, stvarala čvrsta i solidna baza za razvitak novog socijalističkog prava i normativnu djelatnost naše socijalističke države. (»Pravilno razumijevanje i pravilna primjena zakona zavise od poznavanja općeg prava u razvitku socijalističke izgradnje, što znači od pravilnog shvatanja politike partije — kao avangarde radničke klase i radnog naroda, od dubokog poznavanja socijalne, ekonomske i političke suštine svakog povremenog konkretnog zadatka i svake nove mjere koju preduzimaju organi narodne vlasti kako ovaj ili onaj postojeći zakonski propis ne bi došao u sukob sa daljnjim mogućnostima razvoja i napretka« — A. Ranković, »Za dalje jačanje pravosuđa i zakonitosti«). Kasnija etapa revolucionarnog zakonodavstva pretstavlja već stabilniju pravnu formulaciju i diferencijaciju krivičnih djela (»Zakon o suzbijanju nedopuštene trgovine, špekulacije i privredne sabotaze«, »Zakon o zabrani izazivanja nacionalne, rasne i vjerske mržnje i razdora«, »Zakon o krivičnim djelima protiv naroda i države«, »Zakon o zaštiti opštenarodne imovine i imovine pod upravom države«), kao i razradu sistema sankcija (»Zakon o vrstama kazni«) sa manjom uopštenošću i jače istaknutim elementima pojedinih krivičnih djela i određenijom kaznenom sankcijom za svako krivično djelo ponaosob, i po vrsti i po mjeri. Konačno 1947 godine prelazi se na formulisanje općih kaznenih principa i stvara preduslov za donošenje »Krivičnog zakonika«, tako da je »sve većim razvijanjem privrednih, organizacionih i odgojnih funkcija narodne vlasti zakonska represija postala u postojećim uslovima glavni oblik represije kojom se narodna vlast služi radi obezbjeđenja državnog i društveno-ekonomskog uređenja socijalističke države« (Dr J. Hrnčević, »O klasnom karakteru naših zakona«).